

SOHBETÜ'L-ESMÂR FUZÛLÎ'NİN DEĞİLDİR

SEDİT YÜKSEL

Fuzûlî'nin midir, değil midir? tartışması günümüze kadar sürdürülmüş olan *Sohbetü'l-esmâr* (Meyvaların Sohbeti) adlı mesnevînin bizde ilk tanıtıcısı Bakû Darülfünunu Âzerî Edebiyatı Tarihi Muallimi (Profesörü) Emin Âbid olmuştur. İstanbul'da eski yazı ile çıkan son edebiyat ve sanat dergilerinden *Hayat*'taki kısa yazısında¹ Emin Âbid, söz konusu eserin, yazısı tarihinden dokuz yıl önce (1918), bir taşbasması nüshasını görmüş; İstanbul kitaplıklarında başka bir nüshasına rastlayamamış; Bakû'ya dönüşünde şair Abbas Müznib Bey'in özel kitaplığında gördüğü bir yazmasını incelemek fırsatını bulmuş. Tanıtıcının gördüğü yazma H. 1304 (1886)'da düzenlenmiş bir "cönk" içinde yer almış. Bu bilgileri verdikten sonra, Emin Âbid, eserde adları geçen meyvaların sohbetlerine, bize göre daha doğrusu, tartışma ve kavgalarına tanık olup bunları okuyucuya sunan kişi durumunda bulunan "*huceste-sîmâ*"nın şair Fuzûlî'nin ta kendisi olduğunu, onun evren görüşündeki karamsarlığın bu eserinde de sezildiği kanısında bulunduğunu anlatır; mesnevînin son beyitlerine bakarak da, insanların bir bölümünü *sâhib-i tâc*, öbürlerini *muhtâc* eden şeyin Fuzûlî'nin yaşadığı çağlardaki sosyal dengesizlik olduğu kanısına varır.

Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'ndeki Fuzûlî maddesinde şairimizin eserlerini sayarken *Sohbetü'l-esmâr*'ı da anarak Emin Âbid'in verdiği bilgileri tekrarlar, ancak, Köprülü, bu manzumenin Fuzûlî'ye mal edilemeyeceği iddiasını şu sözleriyle öne sürer:

".....muharrir, bunun Fuzûlî'ye aidiyetini, hiç bir delile dayanmaksızın, ileri sürmektedir. 1925'te Bakû'de gördüğüm bu eserin Fuzûlî'ye ait olmadığına kati surette kaniim. Eserde şairin adı geçmediği gibi, üslup

¹ Emin Âbid, *Hayat* I, Sayı: 16, s. 314, İstanbul, 1927.

ve edâ, nazım tekniği de Fuzûlî'nin eserleri ile mukayese edilmeyecek kadar, iptidâî ve değersizdir. Şimdiye kadar hiç bir kaynakta adı geçmeyen ve eski nüshalarına tesadüf edilmeyen böyle bir eserin Fuzûlî'ye isnadî imkânsızdır. Emin Âbid'den evvel, 1925'te Bakû'de neşredilen Fuzûlî adlı makaleler mecmuasında tesadüf edilen bu iddia tamamiyle yersizdir ve bu eser Fuzûlî'den epey sonra, alelâde bir şair tarafından yazılmış olmalıdır."¹

Prof. Köprülü'nün yukarıdaki sözlerinden, *Sohbetü'l-esmâr*'ın Emin Âbid'in andığımız yazısı tarihinden iki yıl önce, Bakû'da bilim âlemine tanıtılmış olduğunu öğreniyoruz.

Fuzûlî hakkında etraflı bir monografi yazan Dr. (şimdi Prof.) Abdülkadir Karahan, şairimizin eserleri üzerinde dururken *Sohbetü'l-esmâr*'ı da anar ve eseri Fuzûlî'ye mal etmekte tereddüt gösterir: "*Sohbatu'l-Asmâr*'ın da ona aidiyeti çok şüpheli bulunduğundan bu hususlarda bir imada bile bulunmayacağız."² der.

Fuzûlî'nin 400. ölüm yıldönümü münasebetiyle Unesco Türkiye Millî Komisyonu tarafından yayımlanan "*Fuzûlî-Leylâ ve Mecnûn (İngilizce Tercümesi)*" adlı eserde yer alan yazısında Dr. Müjgân Cunbur "*Fuzûlî'ye isnad olunan eserlerden Sohbetü'l-esmâr ve Cümcüme-nâme'nin Fuzûlî'ye aidiyetleri henüz münakaşa mevzuudur.*"³ sözleriyle Dr. Karahan'ın biraz önce andığımız eserinden (basılışı: 1949) on yıl sonra dahi (1959), konuya bir açıklık getirilememiş olduğunu ortaya koyar. Aynı görüş, Dr. Cunbur'un daha önce yayımlamış olduğu, Fuzûlî hakkındaki bir başka eserinde de yer alır.⁴

Sohbetü'l-esmâr'ın Baskıları

Eser ilk defa taşbasması olarak Tebriz'de yayımlanmıştır. Üzerinde baskı tarihi bulunmamaktadır. Hâmit Arash tarafından Bakû'da Kiril harfleri ile yayımlanan ikinci baskısı ise "Fuzûlî Eserleri" adını taşıyan dört ciltlik külliyatın ikinci cildinde⁵ yer almaktadır. Yurdumuzda ise,

1 Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi* IV, s. 697.

2 Dr. Abdülkadir Karahan, *Fuzûlî*, Muhiti, hayatı ve şahsiyeti, İstanbul, 1949.

3 Dr. Müjgân Cunbur, *FUZÜLÎ ve Leylâ ve Mecnun (İngilizce Tercümesi)*, s. 123, not: 3, İstanbul, 1959.

4 Dr. Müjgân Cunbur, *Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, s. 103, İstanbul, 1956.

5 Hâmit Arash, *Fuzûlî Eserleri*, Cilt: II, s. 266-277, Bakû, 1958.

eser, ilk defa 1960 yılında yayımlanmıştır.¹ O tarihlerde, Karadeniz Fındık İhracatçılar Birliği Umumî Kâtipliği görevinde bulunmakta olan yayımlayıcı, kitabının 3. sahifesine şu sunuş yazısını koymuş: “Fuzûlî ve meyvelere ait bir eser: 405 yıldan beri bilinen ve fakat bugüne kadar yurdumuzda henüz yayınlanmamış bulunan *Sohbet-ül Esmâr Meyvelerin Sohbeti*'ni Fındık bölgesine 1961 yılının ve mahsulünün hayırlı ve bereketli olması dileğiyle sunmaktan bahtiyarlık duyarız. K. P.”

Böylelikle, Kemal Peker hem Fuzûlî'nin tanıtılmamış bir eserini Türk bilim âlemine tanıtmış, hem de kitabında “Fındık üzerine etüd ve DOKÜMANLAR”² başlığı altında bir listesini verdiği *fındık* ile ilgili incelemelerine bir yenisini (21. sini) katmış oluyordu. Fındık literatürü, bir bakıma (bir bakıma, diyoruz, zira 200 beyitlik mesnevîde fındık adı yalnızca iki yerde geçiyor: 147. ve 151. beyitler), yeni bir eser kazanıyordu ama, yazarın sandığı gibi, Fuzûlî'nin yeni bir eseri yayımlanmış olmuyordu.³

Kemal Peker, *Sohbetü'l-esmâr* metnini Hâmit Arash'nın Kiril harfleriyle kurmuş olduğu metinden Aliye Aşırbaylı - Rusya Türklerinden biri olmalı-yardımla meydana getirmiş olduğunu söylüyor.⁴

Yazar, kitabının 11-17. sahifelerinde, eser üzerine genel bilgiler vermektedir. 19-30. sahifelerde *Sohbetü'l-esmâr*'ın yeni yazılı metni; 31-36. sahifelerde de, “Açıklama” başlığı altında, metinde geçen arapça, farsça ve günümüzde artık kullanılmayan (arkaik) türkçe kelimelerin karşılıklarını veren bir sözlük yer almaktadır.

Bir iki beytini, örnek olarak, aşağıya almış olduğumuz Hâmit Arash metni, yayımlayıcının mensup bulunduğu alan Türkçesinin (Âzerî Türkçesi) özelliklerini yansıtmaktadır:⁵

1 Kemal Peker, *Sohbet-ül Esmâr ve Fındık*, İstanbul, 1960.

2 Aynı eser, s. 4.

3 Kemal Peker 1960'ta yayımlamış olduğu eserinin yalnız inceleme bölümünü ikinci kez yayımlamıştır: bkz. Kemal Peker, *Sohbet-ül Esmâr-Meyvelerin Sohbetini Beyan Eder*, Çiftlik (Aylık Tarımsal Fikir ve Kültür Dergisi), Sayı: 130, s. 32, 33 ve 47, Ankara, Şubat 1971.

4 Kemal Peker, *Sohbet-ül Esmâr ve Fındık*, s. 14, İstanbul, 1960.

5 Kiril harfleriyle basılmış olan bu metnin tümünü bugünkü yazımıza aktararak yararlanmamızı sağlayan Rus Dili ve Edebiyatı Doçenti arkadaşımız Dr. İsmail Kaynak'a teşekkürümüzü sunarız.

*Serv ağacı tekdir her butağım,
Hublar çekeller iştiyagım.¹ (39)*

*Ne fehr ile özünü ökersen,
Bu eyb ile sen ne fehr edersen? (52)*

*Heyva eşidib bu köftükuyu,
Geyze keliben saraldı ruyi, (84)*

Her iki metinde de –daha çok Kemal Peker’inkinde– yanlışlıklar yapılmıştır. Biz, *Sohbetü’l-esmâr*’ın – yazımızın sonuna eklediğimiz– yeni metnini ortaya koyarken, eserin yazma nüshalarını² göremediğimiz için, bu iki metni karşılaştırmak zorunda kaldık. Ancak, gördüğümüz noksanlık ve yanlışlıkları, bu metinlerden bazan birine bazan öbürüne bakarak tamamlamaya ve düzeltmeye çalıştık.

Sohbetü’l-esmâr Nasıl Bir Eserdir?

Sohbetü’l-esmâr aruzun mef’ülü mefâilün feülün vezniyle yazılmış 200 beyitlik³ türkçe⁴ bir mesnevîdir. Adından da anlaşılacağı üzere, “meyvaların sohbeti”ni konu olarak almıştır. Şairin *Hucest-simâ* dediği kişinin bağda sohbetlerine tanık olduğu meyvalar, sırasıyla, şunlardır: *Âlûçe* (Küçük ekşi erik), *Âlû* (Erik), *Kilâs* (Kiraz), *Zerdâlû* (Zerdali), *Alma* (Elma), *Emrûd* (Armut), *Engûr* (Üzüm), *Heyvâ* (Ayva), *Nârinç* (Portakal), *Turunç*, *Nar*, *Rutab* (Hurma), *Bâdâm* (Badem), *Piste* (Şamfıstığı), *Hoh* (Şeftali), *Suncud* (İğde), *Şahpalud* (Kestane), *Fındık*, *İnnab* (Hünnap), *Tût* (Dut), *İncir*, *Âlubâlû* (Vişne), *Zogal* (Kızılçık), *Kilenâr* (Bir tür nar), *Cevz* (Ceviz), *Limu* (Limon). Bunlardan türkçe

1 Parantez içindeki rakamlar, *Sohbetü’l-esmâr* metnindeki beyit numaralarıdır.

2 Hâmit Arash *Sohbetü’l-esmâr* metnini Leningrad Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi’ndeki Fuzûlî Divanı yazmasından yararlanarak hazırlamış olduğunu söylemektedir (bkz. H. Arash, *Fuzûlî Eserleri*, Bibliyografya, c. I; s. 15-16, Bakû, 1958).

Bir de, rahmetli Prof. İsmail Hikmet Ertaylan’ın özel kitaplığında yazma bir *Sohbetü’l-esmâr* nüshası bulunduğu söylentisi vardır (bkz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Fuzûlî’nin Bilinmeyen Bir Farsça Kasidesi*, D. T. C. F. D., c. IV, Sayı 2, s. 213, Not: I, Ankara, 1946). Prof. Ertaylan’ın, ölümünden sonra, kitaplarının hangi ele geçmiş bulunduğunu meslektaşlarından ve yakınlarından soruşturduk; bilen çıkmadığı için, andığımız yazmayı da görmek, ne yazık ki, mümkün olamadı.

3 Kemal Peker 200 rakamını verirse de, yanlışır (bkz. *Sohbet-ül Esmâr ve Fındık*, s. 13; *Çiflik*, s. 33).

4 Dr. Müjgân Cunbur “farsça manzume” demişse de bir yanlışlığı olduğu açıktır. (bkz. *Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, s. 103, İstanbul, 1956.)

adlarıyla anılanların bazıları, aynı zamanda, arapça ya da farsça karşılıklarıyla da geçerler: *Tuffâh*, *Sîb* (Elma), *Rümmân* (Nar), *Sefercel* (Ayva) vb. gibi.

Bostanda da *Hıyar*, *Germek* (bir tür kavun, bizdeki Topatan türü benzeri), *Kavun*, *Hinduvâne* (Karpuz), *Şemmâme* (güzel kokulu, yenmeyen bir tür kavun: Şamama)'nin adları geçer.

Meyvalar arasında "Ben iyiyim, sen kötüsün." iddiası, "Ben yararlıyım, sen zararlısın" çekişmesi eser boyunca sürüp gider. Konuşmaları da, tabiatıyla, "sohbet" olmaktan uzaktır; "sert"tir, "kırcı"dır.

Bu çekişmeler, bağa dinlenmek amacıyla gelmiş olan *Huceste-sîmâ* (Kutlu kişi)'nin huzurunu kaçıır, bağdan ayrılıp bostana gitmesine sebep olur; bostandakiler de aynı kavganın içindedirler: Kavun padişahlık iddiasındadır: "Karpuz vezirim, Hıyar mülâzımım, Germek vekilim, Şemmâme de hizmetçimdir." der. Aradığı huzuru Bostanda da bulamayan *Huceste-sîmâ* büyük bir karamsarlık içinde buradan da ayrılır. Dünyanın faniliğinden, vefasızlığından, dünya lezzetlerinin geçici olduğundan yakınır; onun, birini "sâhib-i tâc", öbürünü ona "muhtâc" eden eşitsizliği karşısında umutsuzluğa düşer... ve anlar ki

*Bu köhne evin vefâsı yohdur
Endûh ü gam ü cefâsı çohdur (200)*

Eserde "Fuzûlî" mahlası hiç geçmediği gibi, manzumenin asıl sahibinin de ne adı ne mahlası bulunmaktadır. Bu adı sanı belli olmayan şair, eserine-özellikle son mısralarında-, Fuzûlî'nin söyleyişini ve havasını verme çabasıyla hareket etmiştir.

Kemal Peker'in, kendisinden önce, eseri görüp de kanlarını belirten Prof. Dr. M. Fuad Köprülü ve Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın araştırma ve incelemelerini görmemiş olduğu anlaşılıyor. Araştırmacı, *Sohbetü'l-esmâr* için "*Sade ve fakat nev'i şahsına mahsus bir konuyu ifade ve terennüm eden Sohbet-ül esmâr sanat ve edebiyat çeşnisi bakımından şairin diğer eserlerindeki zerafete pek ulaşamadığı söylenebilirse de, mevzuundaki hususiyeti ve insanlarda mevcut hissi istirkabı meyvelerin lisaniyle ifade etmiş olmasından ötürü de sahasında muvaffak olmuş hakikaten orijinal bir eser sayılır.*"¹ sözleriyle, Fuzûlî'nin pek lehinde olmayan bir yargıya varmışsa da, eserin Fuzûlî'ye ait olamayacağını aklına getirmemiş, böyle bir ihtimalin sözünü dahi etmemiştir.

¹ Kemal Peker, *Sohbet-ül Esmâr ve Fındık*, s. 15, İstanbul, 1960.

Kemal Peker baskısı (1960) üzerine, daha o zamanlar, *Sohbetü'l-esmâr*'ın gerçek sahibinin kim olabileceği hakkında meydana getirmeyi tasarlamış olduğumuz bu yazının kaleme alınması, uzun süren hastalığımız nedeniyle, gecikmiştir.

Sohbetü'l-esmâr Niçin Fuzûlî'nin Olamaz?

İncelemelerimizin sonuçlarını, Prof. Köprülü'nün, metnin ayrıntılarına ineksizin, söz konusu mesnevînin niçin Fuzûlî'ye mal edilemeyeceği hususunda ortaya koyduğu ve bizim de tamamen katıldığımız gerçeklerle birleştirerek, aşağıdaki noktalarda topladık:

1. Eserde Fuzûlî mahlası geçmemektedir.

2. Fuzûlî'nin Türkçe Divanını¹ baskıya hazırlarken beyit beyit gözden geçirdiğimiz 70 kadar Fuzûlî yazmasının ve içlerinde Fuzûlî'nin manzumelerinin de yer aldığı yazma şiir mecmualarının hiç birinde *Sohbetü'l-esmâr*'a, ondan alınmış beyit ya da beyitlere rastlamadık.

3. Emin Âbid'e gelinceye kadar, Fuzûlî'den bahseden, biyografik ya da bibliyografik (yazma, basma) eserlerin hiç birinde, şairin *Sohbetü'l-esmâr* adlı bir mesnevîsinin varlığından söz edilmemiştir.

4. Eserde Fuzûlî'nin manzumelerinde rastlamadığımız kelime ve ifadelere rastlıyoruz; bazı örnekler:

Eserde, *danış-* (de-, konuş-) kökünden "*danışma*" (85, 97, 138) kelimesi geçmektedir. Aynı şekilde, dört beyitte yer alan *apar-*(götür-) sözü de Fuzûlî'ye yabancıdır: *aparsalar* (48), *aparırlar* (95, 134), *aparıp* (157). Yine, "olurdun" yerine *olardın* (66); "der idi" ya da "derdi" yerine *deyerdî* (151, 152, 153, 154) söyleyişleri, Fuzûlî'nin eserlerini verdiği Türkçe'nin Âzerî lehçesinde yeri olmayan fonetik özelliklerdir. Aşağıya aldığımız şekiller de Fuzûlî'nin türkçe manzumelerinde geçmez:² *olupdu* (5), *koyupdu* (54), *dolupdu* (94), *edipdi* (106), *dönüpdü* (166), *veripdi* (199).

1 Fuzûlî, *Türkçe Divan*, Metni Baskıya Hazırlayanlar: Prof. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Dr. Sedit Yüksel, Dr. Müjgân Cunbur, Ankara, 1958. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Seri I, No. 8).

2 Fuzûlî, *Türkçe Divan* (İş Bankası yayını, Ankara, 1958)'daki manzumelere bkz. Yalnız, Çağatay sahasında yazılmış bir Fuzûlî divanından alınan müstezâd (s. 427)'da *dolaşupdur* tek istisnadır.

5. "...Zirâ ki ilmsüz şi'r esâsı yoh dîvâr kimi olur ve esâssuz dîvâr gayetde bî-i'tibâr olur."¹ diyen Fuzûlî her halde "Her elsineden..." (5) fâhiş hatasını yapmazdı.

6. Üzüm ile ilgili olarak anılan *kişmiş* ve *mevîz'e*; bir de bir tür kavuna verilen *germek* adına, özellikle, İran'da rastlanıyor.²

7. *Âlubâlû* (Vişne) ve *Zogal* (Kızılçık) ise Doğu Anadolu (İğdır), Kafkas ya da İran Azerbaycanı'na özgü adlardır.

8. Manzumenin şairi *bostan* (bûstân)'ı bahçe, çiçek bahçesi değil de *bostan* (kavun, karpuz tarlası) anlamında kullanmıştır. Bu kullanım yalnız Fuzûlî'ye değil Divan şiirine de yabancıdır.

9. *Şekli mi dahı edipdi pistân*

Pistân severler cümle merdân (106)

gibi hafiflikleri,

Ger eşşeğe mahmil etseler çul

Ol çulu münakkaş ola gül gül

Eşşekde zevâl hem kem olmaz

Min ba'd eşşek âdem olmaz (109, 110)

cinsinden kabalıkları ve zevksizlikleri Fuzûlî'ye mal etmek haksızlık olur.

10. Eserde, aruz tekniği ve kafiye düzeni bakımlarından da ak-samalar göze çarpmaktadır. Bunları; kitabın "édition critique"i yapılmadığı sürece, şairinin kusurları olarak göstermeyi uygun bulmadığımızdan, teker teker anmakta bir yarar görmedik. Fuzûlî gibi bir nazım ustasının bu türden hatalar yapmayacağını söylemek bile gereksizdir.

11. Yine, Fuzûlî gibi bir şair kendinden "*huceste-simâ*" (kutlu uğurlu kişi) diye bahsetmez. Bütün Divan şairleri gibi, Fuzûlî de benlik davası gütmeyiz; o da öbürleri gibi, ancak sanatçılığı ile övünür:

Gör ne sultanam men-i dervîş kim feyz-i suhan

Eylemiş ikbâlümü âsâr-i nusret mazheri

1 Fuzûlî, *Türkçe Divan* (İş Bankası yayını), s. 6.

2 Bu bilgiyi, Fuzûlî'yi çok iyi anlayan ve çok seven, Prof. Dr. Âbidin İtil'den aldık. Değerli arkadaşımız, *Sohbetü'l-esmâr*'ın dili üzerinde de bizi aydınlatmışlardır; kendilerine teşekkürü borç biliriz.

*Her sözüm bir pehlevandur kim bulup te'yîd-i Hak
Azm kıldukda dutar tadrîc ile bahr ü beri¹*

beyitleri onundur.

Böylece, Fuzûlî'nin olmadığı yargısına vardığımız eserin, dil özelliklerine ve kelime hazinesine bakarak, İran Âzerbaycanı'nda ve ora Türklerinden biri tarafından kaleme alınmış olabileceği ihtimali aklımıza geliyor. Yazılış tarihinin de günümüzden, en çok, iki yüzyıldan geriye götürülemeyeceği kanısını taşıyoruz. Şimdilik, adı ve kişiliği üzerine hiç bir bilgimiz bulunmayan bu şairin Şii olduğunu da mesnevîdeki

*Vermişse mene zülâl-i Kevser
Sâkisi o Kevser'in de Hayder (188)*

beytinden anlıyoruz.

Sohbetü'l-esmâr'ın hemen tümü "teşhîs" ve "intâk" sanatları üzerine kurulmuştur. Eserde, kendilerine kişilik verdirilip konuşturulan meyvaların sayısı otuza yakındır.

Bildiğimize göre, *Sohbetü'l-esmâr*'ın, edebiyatımızda, Doğu Türkçesiyle yazılmış bir benzeri de Gunnar Jarring tarafından yayımlanan *Ceng-i Mîve* ya da *Ceng-i Mîve Kitâb*²'tır. Yine, yazarı belli olmayan bu mesnevîde on beş meyvanın adı geçmektedir. Türk lehçeleri alanında uğraşan arkadaşlarımız için, meyvaları konu edinen bu iki eser arasında yapılacak karşılaştırmalı bir incelemenin ilginç bir çalışma olacağını umuyoruz.

SOHBETÜ'L-ESMÂR

1 Gavvâs-i bevâhir-i rivâyet
Seyyâh-i bevâdi-i hikâyet

Deryâ-yi rivâyeti üzende
Sahrâ-yi hikâyeti gezende

Düzmüş bu nizâm ilen güherler
Vermiş bu edâ ilen haberler

1 Fuzûlî, *Türkçe Divan*, (İş Bankası yayını), s. 496.

2 Gunnar Jarring, *The Contest of The Fruits-An Eastern Allegory*, Lund, 1936.

Kim var idi bir huçeste-sîmâ
İdrâki temâm tab'ı garrâ

- 5 Eşyâ' tekellümünden ârif
Her elsineden olupdu vâkîf
Bir gün ki Şeh-i Sipîhr-i Râbi'
Tîgini Hamel'de kıldı lâmi'
Teshîr-i Hamel kılan zemanda
Hûn-i Hamel ahıdan zemanda
Cârî olup her taraf gezende
Her sebze-gehe güzâr edende
Bir tavr ile devr edip zemâne
Bir özge fezâ etip (yetip) cihâna

- 10 Ebvâb-i hayâl olundu meftûh
Emvât-i nebâta etdi çün rûh
Çün neşv ü nemâ bulup çemenler
Çâk etdi nebât pîreherler
Mey neş'e ile ayağ çekdi
Lâle cigerine dağ çekdi
Nergis ki göz açdı bâğa girdi
Bir bahmak ilen özün itirdi
Kec-gerden olup benefşe-i zâr
Bir neş'e-i meyle oldu hammâr

- 15 Gonçe yahasin eyledi çâk
Bülbül bahuban olup ferahnâk
Bağ içre açıldı kırmızı gül
Başladı enîn ü nâle bülbül
El-kıssa fezâlanıp çemenler
Hoş tâze geyindi yâsemenler

8 sebze-gehe: sebze-gaha K.P. (Kemal Peker)

13 bahmak ilen: bahmaklan K. P.

14 hammâr: humar K.P. hummâr H.A. (Hâmit Arash)

16 nâle:nâleye K.P.

Seyr etmek için o pâk-dâmen
Tutdu reh-i bâğ ü taraf-i gülşen
Her bâğa güzer eden zemanda
Her meyveye bir nazar kılанда

- 20 Gördü ki fevâkih ü semerler
Öz özüne iftihâr ederler
Âlûçe ederci şükr-i Settâr
Kim men kimi hoş cihanda kim var
Teb-lerzeyeye men şifâ verirem
Telhî-i feme safâ verirem
Eklimden olur baş ağrısı dûr
Demiş hükemâ bu sözü cümhûr
Ol sözünü âhire etirdi (yetirdi)
Hişmindan Âlû özün itirdi (yitirdi)
- 25 Âlûçeye söyledi ki ey zâr
Fahr eyleme eylemez misen âr
Kim turşu dahi zelilsen sen
Esmâr ara alilsen sen
Eklinde senin kamaşı dişler
Hoş-tab'lara rutûbet işler
İfliçe vü güft cümle âzâr
Seni eyene (yiyene) olur sezâvâr
Ol Kadir-i bî-misâl ü hem-tâ
Âlûya meni kılıp müsemmâ
- 30 Çün dürr-i kalender-i bî-hûşem
Yüz min tarafa saçıldı hûşem
Geh sebze vü gâh erguvânî
Geh sürh ü sefid za'ferânî

22 Teb-lerzeyeye: Tablerzeyeye L.K. P.

26 Kim turşu dahi: Kim turşudan dahi K.P.

27 kamaşı: kamaşır K. P.

30 saçıldı: çağıldı H.A.

32 ta'ne:taan K.P.

- Onun sesini Kilâs eşitdi
 Bu zarb ile ona ta'ne etdi
 K'ey nâ-kes ü dîn utanmadın mı
 Âzerm oduna yanmadın mı
 Kendüzini bunca vasf etdin
 Kurtar sözünü ki hadden ötdün
- 35 Her kim seni ese(yese) etmez ehlâl
 Günde gerek ona üç kere bal
 Ol dem ki meni Hak etdi zâhir
 Verdi tenime libâs-i fâhir
 Rahtım kimi yohdu hiç cevher
 Cismim kimi yohdu hiç gevher
 Geh Zühre vü gâh Müşteri'yem
 Gâhî melek ü gehî periyem
 Serv ağacı tekdir her butağım
 Hûblar çekerler iştiyâkım
- 40 Zerdâlû eşitdi na'ra urdı
 Kim Kilâs'ı görgilen kudurdu
 Dedi ki ey ahkar-i zemâne
 V'ey zâg ü kelâga âb ü dâne
 Ne fahr ile özünü öğersen
 Bu ayb ile sen ne fahr edersen
 Bir katre su bir de üstühansan
 Her kim ki ese(yese) ana ziyansan
 Ger seni kurutsa bâğbanlar
 Âhir günü çok çeker ziyanlar
- 45 Ol asl-i binâ-yi cümle bünyâd
 Zerdâlu mene koyupdu hem ad

34 ötdün: etdun H.A.

38 Gâhi: Gehi K. P.

39 tekdir: takdir K. P./çekerler: çeker idi K.P.

Gâh sebz oluram zümür-rüd-âsâ
Gâhi bedenim olur mutallâ

Ger meni kurutsa bâğbanlar
İster meni cümle kârvanlar

Her kanda aparsalar azizem
Her tebha bıraksalar temizem

Erik sözüñ Alma gûş kıldı
Acıhlanuban hurûş kıldı

50 K'ey karnı veremli sînesi çâk
V'ey câmesi tozlu lezzeti hâk

Hâsiyyetini ki sen bilirsen
Kendüzine rîşhand edirsen

Her kim ki seni yedi karnı şişdi
Deryâ-yi belâ içine düşdü

Envâ-i belâ vü derd ü sevdâ
Seni eyene (yiyene) olur müheyyâ

Ol Kadir ü hayy ü ferd ü fettâh
Adımı benim koyupdu Tuffâh

55 Hem çihreme verdi sürh rengi
Hem eğnime atlas-i frengi
İki yârun arasında mahrem
Yoh men kimi kahrda mukaddem

Hem peyk-i nigâr-i nâzeninem
Hem kasıd-i yâr-i meh-cebinem

Tebliğ-i risâletimde söz yoh
Tefhîm-i belâgatimde söz çoh

Halvet-geh-i yâra ehl-i sırrem
Ma'sûkına âşıkı etirem

46 Gâh sebz: Geh sebze K.P.

51 Hâsiyyetini: Haysiyetini K.P.

54 hayy: hoyy K.P.

56 kahrda: dehrde K.P.

- 60 Bir bezmde ger ola müyesser
 Tecmî-i fevâkih ü semerler
 Men hem ger o bezmde bulunsam
 Esmâr içinde hâzır olsam
 Cümle meni intihâb ederler
 Hem gayrdan ictinâb ederler
 Alma eder idi yüz tefâhur
 Emrûd özünü kıldı zâhir
 Seslendi ki ey fesâd-i devrân
 V'ey müsîde-i misâl-i şeytân
- 65 Ger kabil-i iftihâr olupsan
 Alma adını niçün koyupsan
 Ger yahşı olardin al diyerdin
 Alma niçün adını koyardın
 Ol Hazret-i lâ-yezâl-i ma'bûd
 Ad koydu mene latife Emrûd
 Verdi mene yahşı hâsiyetler
 Hem eklime çoh çoh âfiyetler
 Her hasteye men şifâ verirem
 Her çergeye men safâ verirem
- 70 Emrûd ederdi vasf hâlin
 Bilmezdi öz işinin meâlin
 Nâgeh sesini eşitdi Engûr
 Gayza gelip oldu mest ü mesrûr

 Emrûd'a o dem hitâb kıldı
 K'ey rengi sararmış illetinden
 Başı yana za'f-i kuvvetinden
 Öz başına sen tabîb oldun
 Bimârlara nasib oldun

- 75 Kendüzine vardır ihtiyâcın
Eyler misen özgeler ilâcın
Dahı kel eger tabîb olurdu
Evvel başına devâ kılırdı
Evvel varıp özüne devâ ver
Ondan sora(sonra) hastene şifâ ver
Ol Câ'il-i zulmetin ile'n-nûr
Ad koydu men-i harife Engûr
Verdi mene türlü hâsiyetler
Lûtf etdi mene çoh âfiyetler
- 80 Men sebze vü kişmiş ü mevîzem
Esmâr içinde çoh lezîzem
Mendendi şerâb-i erguvânî
Mendendi sürûr ü şâdmânî
Men sâki-i meclis-i vefâyem
Zînet-dih-i mahfil-i safâyem
Turşî ile hem-nişîn menem men
Helvâ ile hem-karîn menem men
Heyvâ eşidip bu güft-ü-gûyu
Gayza geliben sarardı rûyu
- 85 Engûr'a dedi ki yum dehânın
Danışma ki lâl ola zebânın
Şuglün gam ü mihnet ü elemdir
Medhin özüne temâm zemdir
Bir kesle ki ittihâd kılsan
Bir câm mey ile şâd kılsan
Ol şâdlığı temâm olur gam
Gam üstüne gam gelir dem-â-dem
Evvel ki eder hilâf-i ahkâm
Dahı hem olur cihanda bed-nâm

77 hastene: hastaya K.P.

85 dehânın: dehenin K.P.

- 90 Hem ekl-i müreccahı olur fasl
 Hem cehl-i mürekkebi olur vasl
 Ger mün'im ola gider tılâsı
 V'er müflis ola gider hayâsı
 Ol cümle-i müşkili eden hall
 Adımı benim koyup Sefercel
 Var lezzet ü reng ü tad mende
 Hem nâm ü lakab hoş ad mende
 İtrımla dolupdu bâğ ü bâğçe
 Hem menzirim oldu dağ ü dağçe
- 95 Meni aparırlar her diyâra
 Hem tuhfe verirler her nigâra
 Kendüzini vâsf iderdi Heyvâ
 Nârinç eşidiben oldu peydâ
 Heyvâ'ya hitâb kıldı k'ey zâr
 Danşma ki sende yoh meger âr
 Rengin sararıpdı bugz ü kinden
 Yokdur haberin meger özünden
 Min ta'ne eder sana halâyık
 Onlar ki dedin sana ne lâyıık
- 100 Karnın dolu kirm ü bugz ü kîne
 Kirme bedenin olup hazîne
 Medhin özünü mezemmet eyler
 Vâsfin sene cümle la'net eyler
 Ol leyli nehâr eden günü şeb
 Nârinç'e kılıp meni mülakkab
 Lutf etdi mene kabâ-yi fâhir
 Ol don ile eylerem tefâhur
 Yüz şükr ederem men ol Hudâ'ya
 Yüz fahr benimdeki kabâyâ

- 105 Bir don mene lutf eyleyipdir
Kim gayrıya dahı vermeyipdir
Şeklimi dahı edipdi pistân
Pistân severler cümle merdân
Yüz fahr ile söyler idi Nârinç
Nâgeh sesini eşitdi Turunç
Güftâra gelip dedi ki ey dîn
Fahr etme kabâya kim nedir don
Ger eşşeğe mahmil etseler çul
Ol çulu münakkaş ola gül gül
- 110 Eşşekde zevâl hem kem olmaz
Minba'd eşşek âdem olmaz
Ol gazi-yi haşr ü neşr ü mi'âd
Turunç mene koyupdular ad
Men efşûre-i ta'âm-i şâhem
Yemişler içinde pâdşâhem
Ser-defter-i meyvecât-i bâgem
Esmâr içinde çün çerâgem
Her ne ki desem ziyâdeyem men
Kim dâima sebz ü tâzeyem men
- 115 Bu sözleri nâr edip tefehhüm
Ağzın açıp eyledi tebessüm
Kim rengine fahr éderdi Nârinç
Hem özünü vâf ederdî Turunç
Dedi ki nedir bu güft-ü-gûlar
Bî-fâide bâtul ârzûlar
Ger reng ile olsa işve vü nâz
Reng içre şikûfem oldu mümtâz

106 pistân: pusdan K.P.

113 meyvecât: meyveyat K.P.

V'er kimse ederse sû-i tahsîn
Var mende zülâl-i türş ü şîrîn

- 120 Kendüzimi medh etmezem men
Öz hâlimi şerh etmezem men

Kim meyve-i ravza-i Cinân'em
Nâm ü lakab ile men Rümân'em

Dünyâ semeri mene ne nisbet
Kim me'hazım ola bâğ-i cennet

Nâriñç ü Turunç çâkerimdir
Heyvâ ile Sib nökerimdir

Her dânem olupdu la'l-i galtân
Her cevher ana olupdu hayrân

- 125 Nâr öz sıfatını vâsf etdi
Bâğ içre sesin Ruteb eşitdi

Hışm ile o dem ayağa durdu
Kahr ile Enâr'a na'ra urdu

K'ey bâğ-i behiştten uran dem
Senden değılem o vâsfda kem

Men kabil-i ekl-i enbiyâyem
İftâr-i cemî'-i etkiyâyem

Meşhûr Acem'de vü Arab'da
Ma'rûf hem aslda nesebde

- 130 Me'kûl-i temâm-i hâs ü âmem
Seyyâh-i bilâd-i Mısr ü Şâm'em

Ez-bes ki menem habîb-i ahhâb
Bu vech ile mene çohdur elkab

Hestâviy ü zâhidi müfettel
Hem eş'emiyy ü dahı müfercel

121 Rümân'em: Rümânım K.P.

124 olupdu: alubdu K.P.

- Hoş buk'alar içre hâzirem men
Meşhedlere çün mücâvirem men
- Sürtelle meni mezâr-i yâra
Tuhfe aparırlar her diyâra
- 135 Vafımı Ruteb çün etdi itmâm
Yüz hısm ile na'ra urdu Bâdâm
- Hurmâ'ya dedi ki ey cihan-gerd
Zemminde senin besindi bu ferd
- Geh Bağdadî'sen geh Isfahânî
Hercâiliğin tutup cihâm
- Vasf eylemeğinde hadden ötdün
Danışma ki sen meni eritdin
- Çoh türlüce hâsiyet benim var
Şerh etmeğe özüm eylerem âr
- 140 Kim âb-i nebât ü nukl ü helvâ
Olur men-i zârdan müheyyâ
- Piste ki eşitdi ağzım açdı
Bâdâm'a bu nev'ilen sataşdı
- K'ey bağıl dehânı hissetinden
Pûşide yüzü le'âmetinden
- Bir zerre senin sahâvetin yoh
Bî-hadd ü aded hasâsetin çoh
- Min daş yetişmeyince câna
Kannâdiye vermesen ki dâne
- 145 Hallâk-i cihân-i zulmet ü nûr
Piste benim adımı koyupdur
- Gonce kimi ağzım açmışam men
Her tâlibe dâne saçmışam men

134 Sürtelle: Sürterler K.P.

135 Bâdâm: Bâdem K.P.

139 hâsiyet: hassasiyet K.P.

Bir yandan eşitdi Hoh ü Fıstık
Hem Suncud ü Şahpalud ü Fındık

İnnâb ile Tût Âlubâlû
İncir ü Zogal ü Cevz Lîmû

Her biri bir âfet-i zemâne
Her biri sölerdi bir fesâne

- 150 Şeftâlu deyerdi pâdşâhem
Fıstık ki encüm içre mâhem
Hem Cevz deyerdi husrevem men
Fındık deyerdi serverem men
Lîmû ki menem bu bâğa mahmûd
Şâhem ki deyerdi Şahpâlûd
Hem Cevz deyerdi pehlevânem
İncir ki şöhre-i cihânem
İnnâb deyerdi men vecîhem
Zogal ki men sene şebîhem

- 155 Hem vasf edip özün Kilenâr
Tut oldu ki bâğa tûti-i güftâr
Kıldı nazar ol huçeste-sîmâ
Gördü ki olup bu bağda gavga
Gelmişdi ki eyleye seyâhat
Lezzet aparıp kıla ferâgat
Gördü ki bâğ içre yohdu lezzet
Fesh eyledi azmin etdi ric'at
Düşdü yola hem gözetdi hâne
Nâgeh yolu düşdü bûstâne

- 160 Bir nev'ile gördü bûstânı
Az kaldı ki terk ede cihânı
Eylerdi Hıyar şükr-i Hâlik
Kim kıldı meni cihanda hâzık

148 Cevz: Ceviz K.P.

149 sölerdi: söylərđi K.P.

Eklimde olur marîz dil-serd
Vasfımla benim besimdi bu ferd

Men dâfi'-i derd-i merhikatem
Merhem-nih-i serd-i mutbikatem

Kermek ki eşitdi bu mekali
San kim mütegayyir oldu hâli

165 Üz tutdu Hıyar'a k'ey cefâ-kâr
Bu vâsf sene değil sezâ-vâr

Yohdu lezzetin hemin bir adın
Câmûş etine dönüpdü tadın

Ol medhlerin sene ne lâyık
Ol vasflara menem muvâfık

Men hastalara şifâ verirem
Hem kalblere safâ verirem

Var emzice ile i'tidâlim
Her tab'ile mu'tedildi hâlim

170 Kermek söyler idi yüz fesâne
Bu yandan eşitdi Hinduvâne

Bir na'ra çekip hurûş kıldı
Deryâ kimi taşıdı cûş kıldı

Dedi ki meger bu hâsiyetler
Men muhtereme değil müyesser

Men sinelere safâ verirem
Men dîdelere cilâ verirem

Saf râ vü harârete devâyem
Baş ağrısına aceb şifâyem

175 Hoş ta'm lezîz rengim ahmer
Suyum dahı çün zülâl-i Kevser

163 merhikatem: mûhri-katem K.P. /mutbikatem:mutbi-katem K.P.
170 söyler idi: söylerdi K.P.

- Bimârlara devâ menem men
 Hem hastalara şifâ menem men
 Evsâfın ederdi Hinduvâne
 Kavun eşidip çekip zebâne
 Vermişdi çü Karpuz'a vezâret
 Hem Kermek'e mansıb-i vekâlet
 Etmışdi Hıyâr'ı çün mülâzim
 Şemmâme'ni hem özüne hâdim
- 180 Bostancı'ya emr kıldı Kavun
 Verdirdi cezâsını buların
 Soydurdu derisini Hıyâr'ın
 Aldırdı elinden ihtiyârın
 Hem Kermek'e urdu nice yâre
 Cismini eletti pâre pâre
 Karpuz'u o demde şakkalatdı
 Şemmâme'ni bir kenâra atdı
 Dedi ki menem sizin penâhız
 Bu bûstan içre pâdşâhız
- 185 Şeh meclisine musaddarem men
 Esmâr içinde serverem men
 Her kim yese meni kılsa rihlet
 Yeter ona rûtbe-i şehâdet
 İtrım dahi itr-i müşge benzer
 Ne müşg ki belki itr-i anber
 Vermişse mene zülâl-i Kevser
 Sâkisi o Kevser'in de Hayder
 El-kıssa ki bûstanda Kavun
 VASF etdi özünü hadden efzûn
- 190 Gayz ile o dem ayağa durdu
 Öz başını hışm ile ayırdı

176 K.P. de ikinci mısra noksandır.

180 buların: bunların K.P.

188 Kevser'in de: Kevserinde K.P.

Dr. SAADET ÇAĞANTAY
 Türk Lehçeleri Anabilim Dalı
 Ankara Üniversitesi
 D. T. C. Fakültesi

Bunu görüp o huçeste-sîmâ
Bustâna hem etmeyip temâşâ

Bildi ki bu dehrde vefâ yoh
Dünyânı seven çeker cefâ çoh

Pes etdi yakîn ol cefâ-keş
Olmaz bu cihanda kimse dil-hûş

Bildi ki olup bu dehr fânî
Terk eyledi lezzet-i cihân

195 Dünyâ işinin medârı yohdur
Hiç kimseye i'tibârı yohdur

Eyler birisini sâhib-i tâc
Ol birisin eyler ona muhtâc

Leylâ'ya verip izâr-i gül-gûn
Kays onu görende ola Mecnûn

Hem Yûsuf'a verdi hüsn-i zîbâ
Oldu ona mübtelâ Züleyhâ

Azrâ'ya veripdi hüsn-i bî-had
Kılmış ona Vâmık'ı mukayyed

200 Bu köhne evin vefâsı yohdur
Endûh ü gam ü cefâsı çohdur